

SEMILONGITUDINÁLNÍ VÝZKUM ZMĚN V MOTIVACI SENIORŮ KE VZDĚLÁVÁNÍ V RÁMCI UNIVERZIT TŘETÍHO VĚKU

Jiří Škoda¹, Pavel Doulík¹, Sandra Kykalová¹

¹Univerzita J. E. Purkyně, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky a aplikovaných disciplín, České mládeže 8, 400 96 Ústí nad Labem, Česká republika

Podáno: 3. 5. 2023, Přijato: 1. 6. 2023

Link to this article: <https://doi.org/10.11118/lifele20231301031>

To cite this article: ŠKODA JIŘÍ, DOULÍK PAVEL, KYKALOVÁ SANDRA. 2023. Semilongitudinální výzkum změn v motivaci seniorů ke vzdělávání v rámci univerzit třetího věku. *Lifelong Learning - celoživotní vzdělávání*, 13 (1): 31–50.

Abstrakt

Článek se zaměřuje na porovnání rozdílů ve výsledcích výzkumných šetření realizovaných v letech 2011 a 2021, která byla zaměřena na analýzu různých aspektů souvisejících se zájmovým vzděláváním seniorů na univerzitě třetího věku (U3V). Obě studie se soustředily na motivaci ke studiu, preferované formy a metody vzdělávání a dále na obsahové zaměření jednotlivých kurzů realizovaných v rámci U3V na Univerzitě J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Výzkumu v roce 2011 se zúčastnilo N = 154 respondentů, v roce 2021 N = 70 respondentů (tento nižší počet byl způsoben restrikcemi a omezením výuky v rámci U3V souvisejícím s pandemií covidu-19). Výsledky ukazují poměrně značné rozdíly zejména v preferenci metod výuky (např. výrazný nárůst preference e-learningu), dále rozdíly v obsahovém zaměření kurzů (např.

nárůst preference kurzů zaměřených na cizí jazyky). Změny nastaly také v oblasti motivace účastníků vzdělávání v rámci U3V, což se projevilo zejména v posílení sociálních aspektů výuky.

Klíčová slova: U3V, blended learning, motivace, vyučovací metody, formy výuky

SEMILONGITUDINAL RESEARCH ON CHANGES IN SENIORS' MOTIVATION FOR EDUCATION IN THE CONTEXT OF THIRD AGE UNIVERSITIES

Abstract

The article focuses on the comparison of differences in the results of research surveys conducted in 2011 and 2021, which were aimed at the analysis of various aspects related to the interest-related education of seniors at universities of the third age (U3A). Both studies focused on motivation to study, preferred forms and methods of education and the content of individual courses implemented within the U3A at the J. E. Purkyně University in Ústí nad Labem. In 2011 N = 154 respondents took part in the survey, in 2021 N = 70 respondents (this lower number was due to restrictions and limitations of U3A education related to the covid-19 pandemic). The results show quite significant differences, particularly in the preference for teaching methods (e.g. a significant increase in preference for e-learning) and differences in the content of courses (e.g. an increase in preference for courses focusing on foreign languages). There has also been a change in the motivation of U3A learners, which has been particularly evident in the strengthening of the social aspects of learning.

Keywords: universities of the third age, blended learning, motivation, teaching methods, educational forms

1. ZÁKLADNÍ VYMEZENÍ PROBLEMATIKY

V této části textu se budeme věnovat nejprve vymezení specifík motivace seniorů ke vzdělávání, dále pak institucionálnímu zabezpečení zájmového vzdělávání v seniorském věku a vlivu tohoto vzdělávání na kvalitu života seniorů.

Motivace je vymezována především jako příčina určitého chování jedince, jež vede k určitému, většinou naprosto konkrétnímu cíli. A právě na této motivaci záleží, zdali bude tohoto cíle dosaženo, anebo se jedinec jeho dosažení vzdá. „Specifikum edukace v období stáří tkví především v tom, že na seniory není vyvíjen tlak na získání kvalifikace ani na její zvyšování. Vnější motivace je tudíž v případě vzdělávání seniorů jen minimální. Na významu tak naopak nabývá spíše vnitřní motivace, která vychází z vlastních pohnutek daného jedince“ (Špatenková & Smejkalová, 2015, s. 72). Jak uvádějí např. Merriam (2001) nebo Boulton-Lewis & Buys (2015), hlavními motivy seniorů ke vzdělávání jsou především udržení psychické a sociální aktivity, touha po sociální integraci nebo kontaktech, snížení pocitu osamění či nepotřebnosti, zvládnání tělesných, psychických i sociálních změn, naplnění osobních zájmů nebo často také uskutečnění toho, co dříve nestihli. Motivace ke vzdělávání je proto ovlivněna i předchozími zkušenostmi a zájmy.

Motivací seniorů ke studiu na univerzitách třetího věku (a to jakéhokoli druhu) se zabývalo mnoho výzkumných prací. Například podle Ondrákové, jež srovnávala názory v rozličných odborných publikacích, jsou nejčastějšími motivy touha prohloubit či doplnit si vědomosti, ale také potřeba již uvedeného sociálního kontaktu, dále potřeba aktivity nebo nějaké smysluplné činnosti anebo potřeba kompenzace na sobě pocítovaných nedostatků (Ondráková, 2012). Autoři Geng & Jin (2022) uvádějí jako efekty studia na U3V také zmírnění úzkosti a depresivity seniorů. Je vhodné také zmínit, že pokud senioři ještě stále pracují, mohou využívat vědomosti či dovednosti získané v rámci neformálního vzdělávání rovněž na trhu práce. To ukazují i výsledky této výzkumné studie, kdy se projevuje nárůst preference kurzů zaměřených na ICT a cizí jazyky. Po těchto kompetencích je vysoká poptávka na trhu práce. Senioři, kteří tyto kompetence v rámci U3V získají, tak mají větší šanci se prosadit na trhu práce, přestože tato věková skupina je z hlediska nezaměstnanosti nejvíce ohrožená.

Neformální (zájmové) vzdělávání zaměřené na seniory je uskutečňováno v České republice ve různých typech institucí. Jedná se např. o kluby

aktivního stáří, akademie třetího věku, seniorské kluby, univerzity volného času, senior gymnázia a univerzity třetího věku. Hlavními zásadami U3V jsou otevřenost přihlášek (většinou je limitující věk minimálně 50–55 let), vzdělání se poskytuje za úplatu, kurzy trvají od jednoho do šesti semestrů, většinou je požadováno úplné středoškolské vzdělání, absolvent získává osvědčení o absolvování kurzu, nikoli vysokoškolský diplom. Cílem kurzů Univerzity třetího věku je poskytnout seniorům možnost, aby se kvalifikovaně a na univerzitní úrovni mohli systematicky seznamovat s nejnovějšími poznatky v oblasti vědy, historie, politiky, kultury apod. Pořádání U3V je současně projevem péče o neustálý duchovní rozvoj občanů poproduktivního věku, kterým se takto nejen rozšiřují jejich znalosti, ale především se tím stimuluje jejich zájem o současné dění, praktické využívání získaných vědomostí a o stálý aktivní přístup k životu. U3V tím přispívá k získání a udržení pocitu užitečnosti a satisfakce a prohlubuje vědomí odpovědnosti za vlastní stáří. Účastníci U3V mají statut posluchače vysoké školy, nejsou studenty ve smyslu zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách. Podle Vetešky (2016) je nabídka dalšího vzdělávání seniorů zaměřena zejména na rozšiřování znalostí z různých vědních a uměleckých oblastí, ale též na možnost seberealizace v oblasti kultury, společenských a přírodních oborů, vědy a techniky. Hlavním cílem těchto kurzů je poskytnout seniorům především možnost, jak se kvalifikovaně a současně na univerzitní úrovni systematicky seznamovat s nejnovějšími poznatky v různých oblastech lidské činnosti. Ke studiu na U3V se zároveň mohou přihlásit i lidé, kteří nikdy žádnou vysokou školu nestudovali, a chtějí si tak doplnit či rozšířit své vzdělání, získat kompetence aktuálně žádané na trhu práce. Vzdělávání seniorů v rámci kurzů U3V má rovněž výrazný socializační dopad, protože slouží jakožto smysluplná náplň volného času seniorů, přičemž je motivuje k další aktivitě. Lidé toužící nejen po dalším vzdělávání a sebezdokonalování se tak prostřednictvím nejrozličnějších kurzů setkávají se svými vrstevníky, s nimiž mohou dále sdílet své nové zkušenosti, poznatky a další zážitky (Macháčová, Holmerová *et al.*, 2019). V současné době nabízí kurzy U3V minimálně 47 fakult (z 23 vysokých škol), které poskytují více než 1 400 specializovaných kurzů s přibližně 50 000 posluchači (Asociace univerzit třetího věku, 2022 není v lit., je tam jen výroční zpráva 2020). V posledních letech, s rozvojem moderních technologií a také kvůli restrikcím spojeným s pandemií covidu-19, se rozvíjí platforma virtuálních univerzit třetího věku (v současné době jde zejména o Českou zemědělskou univerzitu a Ostravskou univerzitu).

Aktivní zapojení seniorů do vzdělávacích aktivit U3V významně ovlivňuje kvalitu jejich života (Sahin, Kocakoc, Arayici *et al.*, 2023). Lze konstatovat, že senioři, kteří se věnují vzdělávání, si zároveň více váží sebe sama. Cítí větší jistotu, užitečnost a vnímají sebe sama především pozitivně. Dokážou lépe své chování kontrolovat, jednají s rozmyslem a vyjadřují méně averze (Šimíčková-Čížková *et al.*, 2008). Bylo rovněž zjištěno, že populace seniorů přichází daleko více než generace mladší též o kvalitní sociální vztahy. Hlavním důvodem je odchod do důchodu a tím i ztráta přirozených příležitostí stýkat se s lidmi, což vede k pocitu osamělosti. Příčinou bývá ale také již zmíněná zhoršená kvalita zdraví nebo nedostatek finančních prostředků, což způsobuje zhoršení objektivní kvality života i jejího subjektivního vnímání (Sýkorová & Chytil, 2004). Australská studie (Swindell & Thompson, 1995) zjistila, že zatímco dospělý člověk stráví v průměru jen tři hodiny denně sám, u muže nad 65 let je to dvanáct hodin – tedy asi 83 % jejich současného bdělého stavu (u žen asi o 5 % méně). To ostatně potvrzují i další výzkumné studie, např. Maćkiewicz & Wnęk-Gozdek (2019), Szcześniak, Bielecka, Madej *et al.* (2020) a Dvořáčková (2012). Vzdělávání tedy nabízí setkávání se s lidmi blízkého věku s podobnou skladbou volného času, což může samotou částečně kompenzovat. V současné době je vzdělávání považováno za součást zdravého životního stylu podobně jako zdravé stravování či pohyb.

2. METODOLOGIE VÝZKUMNÉ STUDIE

Cílem prezentovaného výzkumu je porovnání získaných dat o nabízených vzdělávacích kurzech U3V na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem a následně dalších souvisejících aspektů této problematiky. Výzkumná studie je založena na semilongitudální komparaci přístupu seniorů k U3V v letech 2011 a 2021.

Prezentované výzkumné otázky a hypotézy vycházejí z teoretických předpokladů, že ve zkoumaném období (2011 až 2021) dochází ve vybraných oblastech týkajících se kurzů U3V k významným změnám. Tyto změny vycházejí z aktuální společenské situace, technologického rozvoje, nových poznatků, do organizace kurzů U3V významně zasáhla i pandemie onemocnění covid-19. Navíc se U3V dostává stále více do povědomí veřejnosti a tím také stoupá zájem o tento typ vzdělávání, což dokumentuje i narůstající počet účastníků (za posledních deset let došlo téměř k zdvojnásobení počtu účastníků U3V).

Formulován byl výzkumný problém, který je relační: Jaký je vztah mezi přístupem seniorů ke vzdělávání v rámci U3V a rozvojem inovativních prvků ve vzdělávání v souvislosti s pandemií covid-19?

Stanovený výzkumný problém dále operacionalizován do výzkumných otázek, které jsou formulovány takto:

- 1) K jakým změnám v motivaci seniorů ke vzdělávání v rámci U3V dochází mezi lety 2011 a 2021?
- 2) K jakým změnám v preferenci organizačních forem vzdělávání v rámci U3V dochází mezi lety 2011 a 2021?
- 3) K jakým změnám v preferenci obsahového zaměření kurzů U3V dochází mezi lety 2011 a 2021?
- 4) K jakým změnám v preferenci vyučovacích metod vzdělávání v rámci U3V dochází mezi lety 2011 a 2021?

Na základě výše uvedených výzkumných otázek byly následně formulovány i čtyři hypotézy (jsou formulovány jako hypotézy nulové, které budou ověřovány pro jednotlivé sledované aspekty přístupu seniorů ke vzdělávání v rámci U3V):

- 1) Preference motivačních faktorů seniorů ke vzdělávání v rámci U3V se neliší v letech 2011 a 2021.
- 2) Preference organizačních forem vzdělávání v rámci U3V se neliší v letech 2011 a 2021.
- 3) Preference obsahového zaměření kurzů U3V se neliší v letech 2011 a 2021.
- 4) Preference vyučovacích metod vzdělávání v rámci U3V se neliší v letech 2011 a 2021.

Ke každé hypotéze se vztahuje vždy několik dotazníkových položek, přičemž každá z položek byla vyhodnocena samostatně, a nelze tudíž hypotézu verifikovat či falzifikovat jako celek, ale pouze v jednotlivých položkách. Získané výsledky byly posuzovány jednak statistickou významností podle velikosti pozorované hladiny významnosti (P) a dále pak podle věcné významnosti (Cohenovo d). Veškeré analýzy byly prováděny na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ a testové hodnoty jsou uvedeny v jednotlivých tabulkách. Tam, kde se jeví statisticky významný rozdíl (P menší než 0,5), jsou diskutovány možné příčiny.

Pro potřeby ověřování výše uvedených hypotéz byly použity prostředky kvantitativního výzkumu s využitím metody dotazníkového šetření. Dotazník

byl konstruován na principu Likertových škál, kde respondenti vyjadřovali míru souhlasu s uvedenými tvrzeními na pětibodové škále. Vytvořený výzkumný nástroj byl pak v rámci předvýzkumu optimalizován na vybraném vzorku 8 seniorů, zejména s ohledem na srozumitelnost a pochopitelnost jednotlivých položek. Následně byl dotazník administrován prostřednictvím referentek studijního oddělení rektorátu UJEP přímo konkrétním účastníkům kurzů U3V. V roce 2011 vyplnilo dotazník celkem 154 respondentů, v roce 2021 pak, zejména kvůli pandemii onemocnění covid-19, 70 účastníků U3V na UJEP v Ústí nad Labem (jednalo se tedy o záměrný výběr výzkumného souboru). V obou sledovaných letech (2011 a 2021) byla použita stejná verze dotazníku.

K následnému zpracování dotazníkových dat byl využit statistický software Statgraphics Centurion XVI. Vzhledem k faktu, že získaná data neměla normální rozdělení (testováno Shapiro-Wilkovým testem), použili jsme k dalšímu zpracování dat chí-kvadrát test nezávislosti. Pro analýzu konkrétních odpovědí respondentů byla dále využita analýza normalizovaných reziduí.

3. VÝSLEDKY A DISKUSE

Výsledky semilongitudinálního šetření jsou prezentovány dle jednotlivých aspektů, které se týkají vzdělávání seniorů v rámci kurzů U3V na UJEP v Ústí nad Labem v letech 2011 a 2021.

Nejprve je analyzována motivace respondentů k účasti na vzdělávacích aktivitách. Porovnání výsledků ve sledovaných letech ukazuje pro jednotlivé motivátory tabulka I.

Pokud jde o první ze sledovaných motivátorů (výrok „Chci se dále vzdělávat a získat nové poznatky a informace z neznámého oboru“), dochází mezi lety 2011 a 2021 ke statisticky významnému poklesu míry souhlasu s uvedeným výrokem. Naopak se zároveň zvyšuje volba odpovědi „nevím“, která ukazuje na vyšší míru nerozhodnosti respondentů. Tento výsledek ukazuje, že respondenti zřejmě preferují takové kurzy, které se nevztahují k neznámému oboru, ale naopak rozvíjejí již získané kompetence nebo kompetence, jež chtějí senioři cíleně rozvíjet (např. ICT, cizí jazyky).

Tuto interpretaci potvrzuje i analýza druhého motivátoru (výrok „Chci si udržet a prohlubovat vědomosti v oblasti mé profese, zájmů“), kde pozorujeme statisticky významný pokles nesouhlasných reakcí na tento výrok.

Tabulka I: *Hlavní důvody studia na U3V v roce 2011 a 2021*

Důvod studia	Testové kritérium χ^2	P	Cohenovo d
Chci se dál vzdělávat a získat nové poznatky a informace z neznámého oboru	17,056	0,002	0,574
Chci si udržet a prohlubovat vědomosti v oblasti své profese, zájmů	10,085	0,039	0,434
Chci si vynahradiť nemožnosť studovať v minulosti	41,306	0	0,951
Chci smysluplně využít svůj volný čas	3,806	0,433	0,263
Studium pro mě znamená jistou společenskou nebo osobní prestiž	16,929	0,002	0,572
Až teď mám dostatek času pro studium	15,858	0,003	0,552
Jde mi o získání certifikátu	8,707	0,069	0,402
Chci trávit čas s lidmi, získávat nové přátele	3,553	0,469	0,254
Chci se lépe orientovat v dnešní době a lépe jí porozumět	4,859	0,302	0,298

Třetí analyzovaný motivátor reprezentuje výrok „Chci si vynahradiť nemožnosť studovať v minulosti“. U tohoto motivátoru sledujeme statisticky významný nárůst kladných reakcí a zároveň významný pokles záporných reakcí. Důvodů nemožnosti studia v minulosti může být celá řada, např. vliv rodiny preferující jiné profesní cíle, neodpovídající prospěch umožňující řádné vysokoškolské studium, nízké ambice, založení vlastní rodiny a případně též politické důvody (situace v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století). Příčinou může být i tzv. odložená poptávka po vzdělávání, kdy současná dynamicky se rozvíjející společnost klade na jedince nové nároky, což vyvolává potřebu se dozdělat v progresivních oblastech. Katalyzátorem mohla být i situace v období pandemie onemocnění covid-19, kdy došlo např. k novým výzvám v oblasti využívání komunikačních technologií, jakými jsou on-line platformy (Skype, Teams, Google Meet apod., srov. Perdana & Mokhtar, 2022).

Dalším analyzovaným motivátorem bylo smysluplné využití volného času. Zde nebyl zaznamenán statisticky významný rozdíl mezi lety 2011 a 2021. Domníváme se, že tento důvod je stabilní a je úzce propojen se snahou udržet si i v pokročilém věku aktivní přístup k životu a neztrácet čas pasivitou.

Výrok „Studium pro mě znamená jistou společenskou nebo osobní prestiž“ reprezentoval další z motivátorů. Zde došlo v roce 2021 ke statisticky významnému poklesu nesouhlasných odpovědí s tímto výrokem. Vzdělání získané na vysoké škole, ať již ve formě vysokoškolského diplomu, osvědčení nebo certifikátu, má v České republice stále vysoce prestižní význam. Hovoří se o vzdělanostní společnosti, celoživotním učení, mozkově místo montovny, smart společnosti (Iannuzzi, 2019), umělé inteligenci (*artificial intelligence*) apod., což působí i na lidi ve starším věku, kteří nechtějí zaostávat a chtějí rozvíjet i v moderních trendech. Získání vysokoškolského osvědčení z takto orientovaných kurzů má nejen osobní, ale i společenskou prestiž, která u seniorů může zvýšit kvalitu jejich života.

Dalším motivátorem byl dostatek času pro vzdělávání v rámci U3V. Výsledky ukazují, že tento faktor nehraje významnou roli, došlo ke statisticky významnému poklesu pouze u nesouhlasných odpovědí. Z toho plyne, že pokud senioři zájem o další vzdělávání mají, dostatečný časový prostor si vytvoří.

Poslední tři zkoumané motivátory nevykazují statisticky významný rozdíl mezi lety 2011 a 2021. Jedná se však o stabilní a významné motivátory, které přispívají k dlouhodobě vysoké účasti seniorů na vzdělávání v rámci U3V. Jde o výroky: „Jde mi o získání certifikátu“, „Chci trávit čas s lidmi, získávat nové přátele“ a „Chci se lépe orientovat v dnešní době a lépe jí porozumět“. Zejména zmiňovaný sociální aspekt se ukazuje jako jeden z nejméně významných motivátorů (srov. např. Mühlpachr, 2001; Löfgren, Larsson, Issakson *et al.*, 2022; Larsson, Larsson-Lund, & Nilsson, 2013). Potřeba sociálních kontaktů je pro seniory, a zvláště pro ty, kteří žijí sami, velice výrazná a U3V vytváří poměrně snadně dostupnou platformu pro její naplňování. Domníváme se, že tyto poměrně vyrovnané výsledky komparace se odrážejí např. účastí v kurzech zaměřených na práci s moderními médii (IT, mobilní telefony, on-line platformy atd.).

Další oblastí, kterými se zde prezentovaný výzkum zabýval, byla obsahová rámcová náplň kurzů U3V. Porovnání výsledků mezi lety 2011 a 2021 ukazuje tabulka II.

Tabulka II: *Preference obsahového zaměření kurzů U3V v roce 2011 a 2021*

Obsahové zaměření kurzů	Testové kritérium χ^2	P	Cohenovo d
Poznatky z klasických vědních oborů	6,842	0,145	0,355
Problémy a změny spojené se seniorským věkem	12,368	0,015	0,484
Informace z různých vědních oborů (bez zaměření na jeden konkrétní vědní obor)	4,356	0,359	0,282
Aktuální otázky současné společnosti	15,936	0,003	0,553
Specializace celé U3V pouze na určitý okruh témat (např. životní prostředí)	9,241	0,055	0,415

Poznatky z klasických vědních oborů (filozofie, historie, matematika apod.) patří k dlouhodobě stabilním tématům kurzů U3V. Souhlasné stanovisko s touto obsahovou náplní v roce 2011 vyjádřilo 58,4 % a v roce 2021 již dokonce 66,8 % respondentů. Naopak nesouhlasné stanovisko vyjádřilo v roce 2011 jen 10 % respondentů, v roce 2021 pak 13 %. Zaměření kurzů na klasické vědní obory vychází z faktu, že poskytovatelem kurzů jsou univerzity, které se na pěstování klasických vědních oborů soustředí, což se následně odráží i v nabídce poskytovaných kurzů U3V.

Poněkud překvapivým zjištěním bylo, že mezi lety 2011 a 2021 statisticky významně poklesl zájem o témata související se stářím. To mohlo být způsobeno tím, že v období covidové pandemie se více akcentovala témata týkající se moderních informačních technologií a senioři se více zaměřovali na získání kompetencí v těchto oblastech. Přitom v roce 2021 se zvýšil průměrný věk respondentů (66,2 let, v roce 2011 64,7 let), přesto se zájem o témata související se stářím snížil. Dalším důvodem může být také narůstající vzdělanostní a kompetenční úroveň účastníků, převažující ateistické tendence ve společnosti aj. (viz např. Špatenková & Smejkalová, 2015; Formosa, 2021).

Z výsledků výzkumného šetření se v obou sledovaných obdobích ukazují jako nejžádanější kurzy přinášející informace z různých vědních oborů. Senioři se tak nechtějí zaměřovat pouze na jeden vybraný obor, ale jde jim o vysokou variabilitu nabízených oblastí lidského poznání. To potvrzují

i zjištěné hodnoty – v roce 2011 s tímto souhlasilo 69 %, v roce 2021 78,6 % respondentů.

Statisticky výrazný nárůst mezi sledovanými lety vykazalo zaměření kurzů U3V na aktuální témata současné společnosti. Zájem seniorů o tato témata potvrzuje i výzkum Lipkové, Římanové, Jarolímkové *et al.* (2017). Nárůst zájmu o aktuální témata je zřejmě způsoben tím, že se výrazně zvyšuje turbulence dění ve společnosti, ve které rezonují taková témata, jako jsou např. migrace, Green Deal, pandemie onemocnění covid-19 a její ekonomické dopady, narůstající inkluзивita společnosti (Qvortrup & Qvortrup, 2018) a další. Jiné výzkumy ukazují zájem seniorů o témata související se zdravým životním stylem, výživou, well-beingem (srov. Orte, March, & Vives, 2007). Polští autoři Pruszynski, Putz & Cianciara (2020) však upozorňují na zajímavou skutečnost, a sice výraznou feminizaci účastníků U3V. To potvrzují i data z realizovaného výzkumu, kdy v roce 2011 tvořily ženy 83 % a v roce 2021 77 %. Z tohoto důvodu mohou být vzdělávací programy a další aktivity nabízené studentům U3V vybírány především podle ženských zájmů, čímž se zapojení mužů snižuje na minimum.

Zájem respondentů o široké spektrum témat se projevuje i tím, že v obou sledovaných letech preferují pestrou obsahovou náplň kurzů a není příliš velký zájem o úzce specializovaná témata. Záporný postoj k takto koncipovaným kurzům v roce 2011 vyjádřilo 45 % respondentů, v roce 2021 pak 57 %. Přestože je statistická významnost na hranici relevance, věcná významnost ukazuje střední sílu účinku, tedy že rozdíl není zcela zanedbatelný, a při koncipování kurzů U3V by se tomuto faktu měla věnovat náležitá pozornost.

Další oblastí, kterou jsme se v rámci výzkumného šetření zabývali, byla organizace kurzů U3V z hlediska použitých typů forem. Přehled organizačních forem zachycuje tabulka III.

Celkově lze konstatovat, že dochází k velmi výrazným posunům v preferenci organizačních forem kurzů U3V. To potvrzuje statistická významnost téměř u všech zkoumaných forem a také vysoké hodnoty věcné významnosti. K nejvýraznějšímu posunu došlo v preferenci e-learningu. Tuto skutečnost si můžeme vysvětlit tím, že v průběhu deseti let došlo k posunu IT gramotnosti nejen z hlediska mladší a střední generace, ale je zřejmé, že ani senioři v tomto nezůstali zcela stranou a že i u této generace dochází ke zvyšování úrovně IT kompetencí (srov. např. Zadražilová & Vizváry, 2022). Nelze též opomenout, že výsledky šetření 2021 značně ovlivnila covidová pandemie – v souvislosti s ní se velká část seniorů ocitla v izolaci (povinné

Tabulka III: *Preference organizačních forem studia na U3V v roce 2011 a 2021*

Organizační forma studia	Testové kritérium χ^2	P	Cohenovo <i>d</i>
E-learning	35,781	0	0,872
Krátkodobé prezenční kurzy	23,983	0	0,693
Jednorázové přednášky	51,923	0	1,099
Exkurze	26,455	0	0,732
Dlouhodobé kurzy	31,478	0	0,808
Semestrální kurzy	4,956	0,292	0,301

i dobrovolné) a elektronické technologie umožňovaly jediný kontakt s blízkými. Navíc vysoké školy část svých kurzů U3V převedly dočasně do e-learningové podoby (Maatuk, Elberkawi, Aljawarneh *et al.*, 2022; Aboagaye, Yawson, & Appiah, 2021). Na druhou stranu je třeba poukázat, že tato forma kurzů v dostatečné míře neumožňuje rozvoj sociálních kontaktů mezi seniory, které jsou výrazně preferovány jako motivační faktor k účasti na vzdělávání v rámci U3V.

Dalším sledovaným trendem je zvyšující se preference spíše krátkodobých kurzů oproti kurzům dlouhodobým (semestrálním). To lze vysvětlit tím, že v roce 2021 platila výrazná restriktivní opatření v souvislosti s pandemií a senioři chtěli mít jistotu, že se jim podaří kurz dokončit a získat certifikát. Zajímavým faktem také je, že došlo k nárůstu preference exkurzí, ačkoli právě v roce 2021 byly tyto aktivity do značné míry omezeny. Stejně jako senioři preferují variabilitu nabízených témat, pozitivně přijímají i pestrost nabídky organizačních forem kurzů, neboť se ukazuje, že ani jedna z forem není výrazně odmítána.

Vedle organizačních forem byly zkoumány také preference v oblasti vyučovacích metod, které se používají v rámci kurzů U3V. Změny v preferencích metody zachycuje tabulka IV.

Preferované vyučovací metody se ukazují ve sledovaném období jako relativně stabilní faktor. Pokud dochází ke změnám, pak jejich statistická významnost není příliš velká. Přesto lze vysledovat určitý trend, kterým

Tabulka IV: *Preference vyučovacích metod na kurzech U3V v roce 2011 a 2021*

Vyučovací metody	Testové kritérium χ^2	P	Cohenovo d
Samostudium podle metodických materiálů	3,197	0,525	0,241
Přednáška lektora	9,968	0,041	0,432
Diskuse nad tématem s vyučujícími a dalšími účastníky kurzu	10,062	0,039	0,434
Praktické činnosti (např. výtvarné činnosti, fotografie apod.)	6,115	0,292	0,335

je klesající preference samostudia a přednášek lektorů a naopak stoupající preference dialogických forem výuky a praktických činností. Reálně se to projevuje například narůstajícím zájmem o témata souvisejících s literaturou, uměním, výtvarnými činnostmi, fotografií apod. Nárůst preference metod, v jejichž rámci nejsou senioři pouze pasivními recipienty (diskuse, praktické činnosti), je pozitivním trendem a lze vysledovat stoupající zájem o tyto metody. Příklon k využití aktivizujících metod výuky je trendem, který můžeme vysledovat v celém vzdělávacím systému, a lze tedy pozitivně

Tabulka V: *Další aspekty studia na U3V v roce 2011 a 2021*

Další aspekty studia	Testové kritérium χ^2	P	Cohenovo d
Cena kurzů	1,773	0,621	0,179
Účast na dalších kurzech U3V	21,523	0	0,652
Bezproblémový přístup do učeben	76,271	0	1,437
Dostupnost studijních materiálů	72,801	0	1,388
Vybavení učeben a dalších výukových prostor	83,141	0	1,536
Počet vzdělávacích akcí	8,023	0,005	0,385

hodnotit, že se prosazuje i v rámci kurzů U3V (Yakovleva & Yakovlev, 2014; Bidabadi, Isfahani, Rouhollahi *et al.*, 2016). Naopak využití samostudia by v rámci U3V mělo být pouze marginální a lze ho využít např. jako doplněk e-learningu v době, kdy není možná kontaktní výuka.

Poslední sledovanou oblastí byly další aspekty týkající se kurzů U3V a změny, ke kterým došlo mezi lety 2011 a 2021. Jejich přehled dokumentuje tabulka V.

Jediným sledovaným aspektem, ve kterém nedošlo ke statisticky významné změně, je cena kurzu. U3V je poskytováno za úplatu, což senioři akceptují. Domníváme se též, že by nebylo správné, aby aktivity U3V byly zcela zdarma. Bývá mnohdy přirozené, že toho, co lidé získávají bez jakéhokoli vlastního zapojení, si neváží a časem to berou jako samozřejmost, od čehož se následně odvíjí přístup k plnění úkolů atd. Převažující většina účastníků (2011 a 2021) vyjadřuje souhlas s tím, že cena jimi zvoleného kurzu odpovídá jeho kvalitě (v obou případech více než 90 %), a téměř desetina z nich by přijala i určité navýšení poplatku. Lze konstatovat, že cena kurzů je nastavena adekvátně, a rozhodně není překážkou pro účast na vzdělávání v rámci U3V. Aktuální cenové rozpětí kurzů U3V se na UJEP pohybuje od 400 do 2100 Kč. Zde je však třeba podotknout, že vzhledem k zaměření výzkumné studie byli jejími respondenty pouze ti, kteří cenu kurzu akceptovali a výuky se zúčastnili. Logicky jsou tak vlastně opomenuti ti případní zájemci, kteří by o účast na vzdělávání v rámci U3V zájem měli, nicméně jsou právě limitováni pro ně vysokou cenou kurzů.

Výsledky ukazují statisticky významný rozdíl (i celkem vysokou věcnou významnost) u ochoty seniorů účastnit se i dalších kurzů U3V. Tato ochota je u výsledků výzkumu v roce 2021 významně vyšší, což může souviset s preferencí krátkodobějších kurzů a exkurzí. Tento fakt ukazuje na spokojenost účastníků s již absolvovanými kurzy a jejich motivaci pro účast na dalších.

Výrazné posuny jsou i ve vnímání technických aspektů zabezpečení výuky v rámci U3V. Jedná se o takové aspekty, jakými jsou bezproblémový přístup do učeben, dostupnost studijních materiálů nebo vybavení učeben a dalších výukových prostor. V souvislosti s rekonstrukcí kampusu UJEP došlo k vytvoření bezbariérového přístupu do všech výukových prostor, ve kterých je vzdělávání v rámci U3V realizováno. Tyto výukové prostory jsou vybaveny audiovizuální technikou, která umožňuje i streamování přednášek. Účastníci U3V mají jako samozřejmost přístup do vědecké knihovny univerzity (a tím také do různých databází) a výukové materiály jsou sdíleny prostřednictvím online platform. Rozvoj technické podpory výuky zvyšuje atraktivitu kurzů

pro seniory, neboť jim poskytuje komfort při studiu, a to jak v prezenční, tak i v distanční formě (srov. Nawaz & Khan, 2012). Tento fakt odstraňuje bariéry v přístupu ke vzdělávání v rámci U3V a umožňuje tak účast vskutku všem zájemcům včetně osob s různými typy omezení a znevýhodnění.

Statisticky významný rozdíl se projevila i v počtu nabízených vzdělávacích akcí. Ve výzkumu realizovaném v roce 2011 vyjadřují nespokojenost s počtem kurzů, zejména si stěžují na nedostatek kurzů z oblasti literatury a cizích jazyků. Situace v roce 2021 se již výrazně zlepšila a nabídka kurzů adekvátně odráží zájem a potřeby seniorů.

4. ZÁVĚRY

Prezentovaná výzkumná studie se zaměřila na semilongitudinální komparaci různých aspektů souvisejících s realizací kurzů Univerzity třetího věku na UJEP v Ústí nad Labem v letech 2011 a 2021. Ze získaných výsledků vyplývají následující závěry:

- Pokud jde o obsahovou náplň kurzů, preferují respondenti pestrou nabídku před úzkým zaměřením na jeden vědní obor. Je evidentní příklon k tématům, která jsou zaměřena na cizí jazyky, využití ICT a aktuální témata současné společnosti.
- Ve sledovaném období došlo k výraznému posílení zájmu o e-learningové a blended learningové kurzy, což souvisí jednak s rozvojem digitálních technologií a dále s rozvojem ICT kompetencí v době restriktivních opatření vynucených pandemií covidu-19.
- Zvyšuje se zájem především o krátkodobější kurzy na úkor kurzů semestrálních. Účastníci preferují spíše přednáškové bloky anebo exkurze před kurzy, které trvají semestr či déle.
- Lze také zaznamenat příklon k preferenci aktivizujících metod výuky – respondenti častěji volili takové možnosti, jakými jsou dialogické metody, praktické metody, diskuse, řízené rozhovory. Naopak lze sledovat odklon od preference přednášky, a zejména samostudia.
- Na stále vysoké úrovni se drží sociální aspekt účasti na kurzech U3V, zejména v době covidu a nucené izolace je účast na kurzech (byť virtuální) vítaným zpestřením života seniorů.
- Obecně lze konstatovat, že účast na kurzech U3V zlepšuje zejména objektivně vnímanou kvalitu života seniorů, neboť senioři se získanými kompetencemi mají stále uplatnění ve společnosti (Piejko & Nowak, 2017; Kobylarek *et al.*,

- 2022). Tento vliv se ukazuje nejvíce na snížení depresivity seniorů (srov. Zielińska-Więczkowska, Kędziora-Kornatowska & Ciemnoczołowski, 2011).
- Ačkoli má vzdělávání v rámci U3V zájmový, a nikoli profesní charakter, senioři v něm spatřují příležitost pro posílení svých kompetencí, uplatnění na trhu práce, lepší orientaci v současné společnosti. Jako prestižní vnímají i získání certifikátu po absolvování kurzů. Výrazně se do zájmu a absolvování kurzů U3V promítá i případná nemožnost studia v mladším věku. Pozitivní je, že účastníci stále více vnímají účast na kurzech U3V jako smysluplné využití volného času.
 - Jako konstantní aspekt se ukazuje vysoká feminizace účastníků U3V, což vede mimo jiné také k tomu, že témata kurzů vycházejí vstříc především zájmu žen. Bylo by vhodné upravit nabízená témata kurzů U3V tak, aby byla zajímavá i pro muže, a tím se zvýšil jejich podíl na tomto vzdělávání (srov. Williamson, 2000).

Z uvedených závěrů vyplývají také doporučení pro další praktickou tvorbu a realizaci kurzů U3V. Přestože výsledky vycházejí ze studie provedené na jedné vysoké škole, lze očekávat jejich širší platnost, a popsané trendy tak platí obecně pro vzdělávání v rámci U3V.

V úvahu je samozřejmě třeba brát i limity provedené výzkumné studie. Ta byla provedena pouze na jedné univerzitě a jistě by bylo vhodné do dalšího výzkumu zahrnout i další vysoké školy, které vzdělávání v rámci U3V poskytují. Limitující může být i velikost výzkumného vzorku, a to zejména v roce 2021, kdy byl počet respondentů ovlivněn pandemií covidu-19. Určitým limitem provedené výzkumné studie je i její semilongitudinalita, neboť se v letech 2011 a 2021 jednalo o různé vzorky respondentů. Ideální by bylo provést přímou longitudinální studii, zde je však velké riziko toho, že po deseti letech dojde zcela ke změně složení výzkumného souboru.

Závěrem můžeme konstatovat, že U3V se celosvětově ukazuje jako významný faktor pro zlepšování kvality života seniorů, o čemž svědčí narůstající zájem o toto trávení volného času (např. Rynkowska, 2020). To se projevuje i tím, že poskytovatelé vzdělávání v rámci U3V snižují minimální věkovou hranici potřebnou k účasti na U3V. S tím, jak současně narůstá průměrná délka dožití, představuje aktivní věkový segment pro účast na U3V přibližně třicet let. Z tohoto důvodu je rozvoj U3V do budoucna velmi perspektivní záležitostí.

LITERATURA

- Aboagye, E., Yawson, J. A., & Appiah, K. N. (2021). COVID-19 and E-learning: the Challenges of Students in Tertiary Institutions. *Social Education Research*, 1–8. <https://doi.org/10.37256/ser.212021422>
- Asociace univerzit třetího věku (2022). *Výroční zpráva za rok 2022*. <http://www.au3v.cz/>
- Bidabadi, N. S., Isfahani, A. N., Rouhollahi, A., & Khalili, R. (2016). Effective Teaching Methods in Higher Education: Requirements and Barriers. *Journal of Advances in Medical Education & Professionalism*, 4(4), 170–178.
- Boulton-Lewis, G. M., & Buys, L. (2015). Learning Choices, Older Australians and Active Ageing. *Educational Gerontology*, 41(11), 757–766. <https://doi.org/10.1080/03601277.2015.1039455>
- Dvořáčková, D. (2012). *Kvalita života seniorů*. Praha: Grada Publishing.
- Formosa, M. (2021). Manifestations of Internalized Ageism in Older Adult Learning. *University of Toronto Quarterly*, 90(2), 169–182.
- Geng, Y., & Jin, L. (2022). Anxiety and Enjoyment of Older Learners of English in Chinese Universities of the Third Age. *Educational Gerontology*, 1–20. <https://doi.org/10.1080/03601277.2022.2127699>
- Iannuzzi, I. (2019). Smart Community: A New Way of Being Together? In: Iannone, R., Gurashi, R., Iannuzzi, I., de Ghantuz Cubbe, G., & Sessa, M. *Smart Society: a Sociological Perspective on Smart Living* (s. 48–67). Abingdon: Routledge.
- Kobylarek, A. *et al.* (2022). The Quality of Life Among University of the Third Age Students in Poland, Ukraine and Belarus. *Sustainability*, 14(4), 2049. <https://doi.org/10.3390/su14042049>
- Larsson, E., Larsson-Lund, M., & Nilsson, I. (2013). Internet Based Activities (IBAs): Seniors' Experiences of the Conditions Required for the Performance of and the Influence of These Conditions on their Own Participation in Society. *Educational Gerontology*, 39(3), 155–167. <https://doi.org/10.1080/03601277.2012.699833>
- Lipková, H., Římanová, R., Jarolímková, A., & Zdražilová, I. (2017). Information Behavior of Elderly Citizens in Search for Information on Current Events. *ProInflow*, 9(1), 4–22. <https://doi.org/10.5817/ProIn2017-1-2>
- Löfgren, M., Larsson, E., Isaksson, G., & Nyman, A. (2022). Older Adults' Experiences of Maintaining Social Participation: Creating Opportunities and

- Striving to Adapt to Changing Situations. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 29(7), 587–597. <https://doi.org/10.1080/11038128.2021.1974550>
- Maatuk, A. M., Elberkawi, E. K., Aljawarneh, S., Rashaideh, H., & Alharbi, H. (2022). The COVID-19 Pandemic and E-learning: Challenges and Opportunities from the Perspective of Students and Instructors. *Journal of Computing in Higher Education*, 34(1), 21–38. <https://doi.org/10.1007/s12528-021-09274-2>
- Maćkiewicz, J., & Wnęk-Gozdek, J. (2019). Late-Life Learning for Social Inclusion: Universities of the Third Age in Poland. In: Formosa, M. (eds.), *The University of the Third Age and Active Ageing: International Perspectives on Aging*, vol. 23. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-21515-6_8
- Macháčová, K., & Holmerová, I. et al. (2019). *Aktivní gerontologie aneb Jak stárnout dobře*. Praha: Mladá fronta.
- Merriam, S. B. (2001). Andragogy and Self-directed Learning: Pillars of Adult Learning Theory. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 89, 3–13. <https://doi.org/10.1002/ace.3>
- Mühlpachr, P. (2001). Gerontagogika – vzdělávání ve stáří a ke stáří. *Pedagogická orientace*, 2, 90–110.
- Nawaz, A., & Khan, M. Z. (2012). Issues of Technical Support for E-learning Systems in Higher Education Institutions. *International Journal of Modern Education and Computer Science*, 4(2), 38. <https://doi.org/10.5815/ijmecs.2012.02.06>
- Orte, C., March, M. X., & Vives, M. (2007). Social Support, Quality of Life, and University Programs for Seniors. *Educational Gerontology*, 33(11), 995–1013. <https://doi.org/10.1080/03601270701632255>
- Perdana, A., & Mokhtar, I. A. (2022). Seniors' Adoption of Digital Devices and Virtual Event Platforms in Singapore during Covid-19. *Technology in Society*, 68. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2021.101817>
- Piejko, L., & Nowak, Z. (2017). The Quality of Life and Health Behaviors of Students of the University of the Third Age (U3A). *Gerontologia Polska*, 25, 235–241.
- Pruszyński, J., Putz, J., & Cianciara, D. (2020). Education for Physical, Psychological and Social Health as an Element of Preventive Gerontology Based on the Example of Universities of the Third Age. *Wiedza Medyczna*, 2(1), 39–44. <https://doi.org/10.36553/wm.22>
- Qvortrup, A., & Qvortrup, L. (2018). Inclusion: Dimensions of Inclusion in Education. *International Journal of Inclusive Education*, 22(11), 1–15.

- Rynkowska, D. (2020). Universities of the Third Age and their Role in Education and Preventive Gerontology. *European Journal of Sustainable Development*, 9(3), 58–58. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2020.v9n3p58>
- Sahin, S., Kocakoc, N., Arayici, M. E., Baybas, B. K., Boyacioglu, H., & Akcicek, S. F. (2023). Evaluation of the Quality of Life in the University of Third Age Students: A Cross-sectional Study. *European Geriatric Medicine*, 14, 389–396. <https://doi.org/10.1007/s41999-023-00764-3>
- Swindell, R., & Thompson, J. (1995). U3V historical paper: an International Perspective of University of the Third Age. *Educational Gerontology*, 21, 429–447.
- Sýkorová, D., & Chytil, O. (Ed.). (2004). *Autonomie ve stáří: strategie jejího zachování*. Ostrava: Ostravská univerzita.
- Szcześniak, M., Bielecka, G., Madej, D., Pieńkowska, E., & Rodzeń, W. (2020). The Role of Self-Esteem in the Relationship Between Loneliness and Life Satisfaction in Late Adulthood: Evidence from Poland. *Psychology Research and Behavior Management*, 13, 1201–1212. <https://doi.org/10.2147/PRBM.S275902>
- Šimíčková-Čížková, J. et al. (2008). *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Špatenková, N., & Smékalová, L. (2015). *Edukace seniorů: geragogika a gerontodidaktika*. Praha: Grada Publishing.
- Veteška, J. (2016). *Přehled andragogiky: úvod do studia vzdělávání a učení se dospělých*. Praha: Portál.
- Williamson, A. (2000). Gender Issues in Older Adults' Participation in Learning: Viewpoints and Experiences of Learners in The University of the Third Age (U3A). *Educational Gerontology*, 26(1), 49–66. <https://doi.org/10.1080/036012700267394>
- Yakovleva, N. O., & Yakovlev, E. V. (2014). Interactive Teaching Methods in Contemporary Higher Education. *Pacific Science Review*, 16(2), 75–80. <https://doi.org/10.1016/j.pscr.2014.08.016>
- Zadrazilová, I., & Vizváry, P. (2022). Digital Literacy Competencies and Interests of Elderly People. In: *Information Literacy in a Post-Truth Era: 7th European Conference on Information Literacy*, 137–146. Cham: Springer International Publishing.
- Zielińska-Więczkowska, H., Kędziora-Kornatowska, K., & Ciemnoczołowski, W. (2011). Evaluation of Quality of Life (QoL) of Students of the University of Third Age (U3A) on the Basis of Socio-demographic Factors and Health Status. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 53(2), e198-e202. <https://doi.org/10.1016/j.archger.2010.09.003>

Kontakt

prof. PhDr. Jiří Škoda, Ph.D., MBA: jiri.skoda@ujep.cz

prof. PaedDr. Pavel Doulík, Ph.D.: pavel.doulik@ujep.cz

Mgr. Sandra Kykalová: tizsan@seznam.cz

<https://doi.org/10.11118/lifele20231301031>

